

Hymnologická syntéza

Jan Malura – Aneta Mladějovská

Filozofická fakulta Ostravské univerzity
jan.malura@osu.cz, anetamladejovska@seznam.cz

Duchovní a kostelní píseň (tedy tzv. hymnografie) je významným fenoménem české kultury starší doby. Vzhledem k neobyčejné náboženské pestrosti zemí Koruny české a velmi staré tradici duchovního zpěvu se tato oblast rozvinula do rozrůzněné a v mnoha projevech i umělecky výrazné podoby, a to nejen z hlediska literárního a hudebního, ale kupříkladu i výtvarného, jak to dokazují exkluzivní typografie a ilustrační doprovody některých tištěných a rukopisných kancionálů.

Souhrnný pohled na tuto oblast nám nyní podává *Slovník staročeských hymnografů (13.–18. století)*, který je shrnutím celoživotních výzkumů muzikologa Jana Kouby, dlouholetého pracovníka Ústavu pro hudební vědu AV ČR. Je příznačné, že tato pětisetstránková kniha, zahrnující 71 obsáhlých hesel, je dílem jedince. V zahraničí jsou hymnologické příručky kolektivními pracemi mezioborového týmu, o čemž svědčí především publikace badatelského centra při Univerzitě Johanna Gutenberga v Mohuči, vydávané v ediční řadě *Mainzer Hymnologischen Studien* nakladatelstvím Francke Verlag. Jan Kouba vytvořil svůj slovník jako individuální dílo bez speciální grantové podpory.

Autor se v mnoha svých statích po dobu více než půlstoletí věnoval hymnografii především z pozice muzikologického badatele a přispíval zvláště k poznání reformační, předbělohorské tvorby. Sledoval však celou oblast systematicky, mezioborově a současně heuristicky důkladně, a proto mohl veřejnosti předložit knihu zahrnující velmi dlouhou historickou periodu — od středověké produkce (nejstarší osobností je tu dominikán Domaslav z období kolem roku 1300) přes husitství, epochu reformace a humanismu (včetně latinských humanistických básníků), baroka (nechybí pobělohorskí exulanti) až po osvěcensko-obrozeneckou dobu (nejmladší osobností je moravský kněz Tomáš Fryčaj, který umírá na sklonku třicátých let 19. století). Součástí tohoto širokého záběru jsou autoři jazykově čeští, němečtí i latinští, přičemž za hymnografa (viz název) se v knize považuje „tvůrce duchovních písní nebo liturgických chorálních zpěvů“ (s. 5). V úvodu knihy se rovněž příhodně konstatuje, že mnozí z hymnografů byli zároveň hymnology, protože teoreticky reflektovali duchovní zpěv, redigovali a pořádali kancionály. Z tohoto ohraničení se pak vědomě vymykají Mikuláš z Kozlí, který byl vlastně jen zapisovatelem písní, a poučený mecenáš František Antonín Špork (k němu viz dále).

Knihy se snaží shrnout dosavadní poznatky o jednotlivých osobnostech, přináší dosti podrobnou charakteristiku jejich díla z hlediska pramenů, tematiky, užitých forem či ohlasu jejich tvorby. Jan Kouba sumarizuje informace roztroušené velmi často ve sborníkových a časopiseckých publikacích, zná široké spektrum zdrojů, eviduje i moderní hudební nahrávky významných děl. Ve své práci přitom postupuje s respektem k předchozí tradici a zároveň — což je zvláště sympatické — bez tak časté sebestřednosti vlastního oboru. Trpělivě a s porozuměním též tlumočí podstatná zjištění mnoha literárněhistorických a filologických prací. V seznamu literatury jen výjimečně absentuje důležitá položka, ale v hesle „Jan Blahoslav“ přece jen postrádáme edici jeho *Gramatiky české* (eds. M. Čejka, D. Šlosar, J. Nechutová), která obsahuje pozoruhodné hymnologické postřehy (Koubou ostatně stručně zmiňované). Autor se vyrovnává i s nejnovější sekundární literaturou a v mnoha případech rozšiřuje současný stav poznání, když starší zjištění samostatně rozvíjí. Někdy jen dílčími hypotézami, např. pokud jde o poněkud záhadný, ale svým specifickým pietistickým zabarvením významný tzv. *Druhý přídavek k Harfě nové* Jana Liberdy, někdy rozpravou s objevnými muzikologickými poznatky jako v hesle „V. K. Holan Rovenský“, kde charakterizuje tvůrčí přístupy tohoto svérázného barokního básníka a muzikanta.

Práce Jana Kouby zároveň „sestupují“ k původním pramenům, jsou materiálově důkladné, snaží se především bibliograficky ohraničit určitou autorskou osobnost, přičemž autor pracuje také s dobovými knihopisnými zdroji, k jakým patří např. *Klíč kacířské bludy k rozeznávání otvírající* Antonína Koniáše. V mnoha případech podniká samostatný pramenný výzkum a upozorňuje na několik dosud minimálně reflektovaných děl a autorů. Za zvláště cenné lze z tohoto hlediska považovat informace o německé hymnografii v českých zemích. Málokdo dosud znal osobnosti jako Valentin Schlindel, jenž je zajímavý především hudebně a zároveň zacílením své tvorby pro potřeby procesí a poutí, nebo J. G. F. Braun, spojený mj. se slezskou Vratislaví a dílem proslulého Angela Silesia.

Mnoho informací o německé hymnografii je uloženo v rozsáhlém hesle „František Antonín Šporck“. Umělecké a kulturní dění okolo této aristokratické osobnosti, resp. její kukské rezidence, se pochopitelně už dříve stávalo atraktivním badatelským tématem, ale v centru pozornosti byl vždy především šporckovský mecenáš v oblasti výtvarného umění a architektury či divadla. O aktivitách Šporcka spojených s duchovní písní byly dosud jen kusé znalosti a teprve Jan Kouba je mapuje v celé škále. Jsou to i v širším evropském měřítku unikátní počiny — zejména monumentální, postupně budovaný *Křesťanský rok*, na němž se podílelo několik básníků (mezi jinými proslulý Slezan Johann Christian Günther), přestože jejich recepce byla zřejmě omezena jen na úzkou komunitu Šporckova panství. Tato zjištění dobře korespondují s knihou Veroniky Čapské *Mezi texty a textiliemi* (2016), která se z pozic kulturní antropologie věnuje pokračovatelkám šporckovského rodu a ukazuje specifika literárního a náboženského života tohoto rodinného okruhu, rozvíjejícího program „pravého křesťanství“ s rysy nadkonfesijního nonkonformismu. Nakolik tento program rezonuje také ve šporckovských kancionálech, zůstává otázkou, zajímavou i vzhledem k faktu, že se na nich účastnil již zmíněný J. Ch. Günther, bohem považovaný za raně osvícenského poetu. V každém případě je heslo „Šporck“ příkladem statě, která není jen běžným kompilačním heslem, ale de facto samostatnou, monografickou studií středního rozsahu. A to přesto, že Šporck sám nebyl hymnograf a vlastně ani hymno-

log, ale spíše poučený, ambiciózní mecenáš. Tuto (vědomou) metodologickou nedůslednost však lze Janu Koubovi snadno odpustit.

Poslední poznámka zároveň naráží na celkový metodický problém, který musel autor řešit, totiž fakt anonymity řady kancionálů a dalších hymnografických děl sledovaného období. Tato skutečnost pochopitelně stojí v protikladu k hesláři koncipovanému podle autorského principu. *Lexikon české literatury*, který se v mnoha svých heslech kryje s recenzovanou příručkou, řeší tuto svízelem tím, že otiskuje i hesla anonymních děl (zpěvníků), a pak rozsáhlým souhrnným heslem „Kancionál“ v Dodatcích. Jan Kouba pojímá problém jinak, zařazuje pojednání o anonymních souborech nebo o méně významných či autorsky sporných dílech dovnitř osobnostních hesel jako jakési vsuvky či odbočky. Tak například v hesle „Johannes Myller“ se pojednává o mnoha anonymních či drobnějších exulantských kancionálech, v hesle „Tobiáš Závorka Lipenský“ o anonymních utrakvistických kancionálech 16. století, v hesle „Jiří Hlohovský“ o pobělohorských písňových souborech pro poutníky. Podobným způsobem postihuje Kouba také určitá obecnější témata: v hesle „Jan Rokycana“ čteme pojednání o husitské duchovní písni a jejím vztahu k liturgii, „Adam Michna z Otradovic“ v sobě příhodně obsahuje stylovou charakteristiku barokní hudby. O existenci takových skrytých mikrohesel pak čtenáře dobře informují promyšlené rejstříky na konci knihy.

Tímto způsobem zároveň Koubova práce implicitně, ale dosti zřetelně upozorňuje na některé dosud málo zmiňované žánrově-tematické pilíře české hymnografie raného novověku. A právě tato zjištění považujeme mnohdy za důležitější než ohraničení díla jednotlivých osobností, jejichž autorské výkony jsou občas relativní (viz známý případ Michnovy *Loutny české*, přebásněné z německé předlohy). Ukazuje se například, jak silná byla v českém prostředí tradice písňových žalmů, ale i písňových postil, kolik tu vzniklo písňových cyklů k poutím (zejména v raném baroku) apod.

Z hlediska výběru autorských osobností lze s Koubovým řešením v zásadě souhlasit. U některých jmen je ovšem hymnografická činnost spíše marginální (Jan Rokycana, Johann Mathesius), někdy jde o osobnosti celkově dost okrajové (Jan Škorně z Frymburka). Postrádáme zařazení moravského jezuita Johanna Dilata; tento autor poutní knihy k Panně Marii Tuřanské s rozsáhlým korpusem literárně pozoruhodných písní sice ze slovníku zcela nevypadává, protože je o něm stručně pojednáno uvnitř hesla „Bartoloměj Christelius“, ale jistě by si zasloužil samostatné heslo. V několika případech mají hesla příliš široký záběr a dosti nadbytečně hovoří o literární činnosti, která stojí mimo hymnografické aktivity (zmíněný „Johann Mathesius“, proslulý kazatel a autor hornické literatury). Sixtu Palmovi Močidlanskému je věnováno šest stran, přestože coby autor duchovních písní nemá zásadnější význam, je to spíše známý tiskař nábožensky vzdělavatelné literatury a pamfletických či zpravodajských skladeb. V tomto případě se Kouba nechává příliš svést důkladnou studií Antonína Škarky, která analyzuje právě písňovou tvorbu Palmy a kterou autor slovníku vydatně využívá.

Z prací Antonína Škarky se tu vůbec vydatně čerpá, přestože v některých aspektech je lze dnes považovat už za překonané. Škarkova souhrnná hymnologická stať je parafrázována v hesle „Felix Kadlinský“, ale téměř vůbec se neberou v úvahu analýzy editora *Zdroroslavička* Milana Kopeckého. Kadlinský je ve slovníku spíše podceňen, jeho parafráze náročných alegorických eklog byly ve skutečnosti významným lite-

rárním (ne tolik hudebním) činem, který by si zasloužil reflexi v kontextu jezuitské poezie, transformující exkluzivnější útvary světské a klasicko-humanistické tradice do duchovní podoby (podobně postupuje Bartoloměj Christelius).

Jistě zasloužená pozornost je věnována Janu Táborskému, ten je však vyložen zejména jako autor a adaptátor hymnografických výtvorů, jeho veledůležité písarské a iluminátorské dílně, v níž vzniklo dvanáct rozsáhlých, bohatě vyzdobených graduálů a kancionálů, je věnována jen malá pozornost, pouze se konstatuje několik faktů, aniž by se zmiňovala vynikající výtvarná úroveň vstřebávající i renesanční vlivy ze zahraničí (návaznost na grafické listy Albrechta Dürera). V hesle, jinak dosti zdařilém, o písmácké a ovčácké rodině „Volných“ je Jiřík Volný považován za bratra Lukáše Volného, ve skutečnosti však prameny o jeho příbuzenském poměru k Lukášovi nevypovídají nic určitého (oba se možná lišili i konfesijní orientací).

V knize je minimum jazykových a věcných nedostatků, také neopravené tiskové chyby jsou výjimečné: „Rozeplut“ místo „Rozenplut“ (s. 344), „sedmdesátletý Božan“ místo „sedmdesátiletý“ (s. 393), F. A. Špork nemohl studovat v Praze filozofii a práva od roku 1775 (s. 392), to už nebyl mezi živými, ale od 1675. K faktickým omylům patří tvrzení, že Lomnického veršovaná skladba *Instrukcí hospodáři mladému* vychází z díla Jana Česky (s. 240); Jaroslav Kolár už před nějakou dobou dokázal, že Češka nebyl autorem moralistního spisu *Řeči a naučení hlubokých mudrců*. Vězeňský rukopis písní Jana Augusty považuje Kouba za pravděpodobný autograf, nejnovější bádání se ovšem v tomto směru vrací k tvrzením starších badatelů, že rukopisný kancionál není psán Augustovou rukou. Lze litovat, že z hlediska grafického nebyla kniha připravena poněkud výpravnějším způsobem. Mnohé kancionály jsou, jak jsme již naznačili, vynikajícími díly typografického či iluminátorského umění, obrazová příloha by jistě byla vítaným doplňkem.

Pro některé literární vědce může být Koubova práce knihou příliš popisně informativní, výčtovou, konceptuálně málo důmyslnou, ale zdůrazněme, že jde o slovníkovou příručku, tedy naukový žánr, který nemá být polem metodologických experimentů či osobitých výkonů interpreta, ale především souborem verifikovatelných informací, abychom parafrázovali slova Jiřího Opelíka. K dobrému lexikografickému řemeslu patří i doprovodné orientační nástroje, především rejstříky. V případě hymnologické výzkumu, v němž jde často o anonymní díla a zároveň o „mikropříběhy“ jednotlivých písní, jsou právě tyto části velmi důležité. Ve *Slovníku staročeských hymnografů* má uživatel k dispozici nejen rejstřík jmenný a věcný, ale i rejstřík písňových incipitů a zároveň chronologický přehled hesel i chronologický přehled anonymních kancionálů, o nichž se nějakým způsobem pojednává v osobních heslech. Máme před sebou velmi užitečnou příručku, která se stane nejen vítanou pomůckou pro vysokoškolské semináře z dějin starší literatury a hudby, ale i vlivným východiskem dalšího mezioborového hymnologického bádání. Vzhledem k tomu, jaké bohatství česká duchovní píseň nabízí, lze totiž předpokládat, že zájem o ni hned tak neopadne.

AD:

Jan Kouba: *Slovník staročeských hymnografů (13.–18. století)*. Etnologický ústav AV ČR, Praha 2017. 522 s.